

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องผลกระทบของการทำให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางภูมิภาคของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบริการสาธารณะ

ตามพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ให้ความหมายของคำว่า “บริการ” หมายถึง “การปฏิบัติรับใช้ การให้ความสะดวกต่างๆ” ส่วนความหมายโดยทั่วไปที่มักกล่าวถึงคือการกระทำที่เต็มไปด้วยความช่วยเหลือ หรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น การบริการตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Service” ซึ่งเป็นคำที่คุ้นเคยและคนส่วนมากจะเรียกร่องขอรับบริการเพื่อความพึงพอใจของตน และการบริการ เป็นการปฏิบัติงานที่กระทำหรือติดต่อและเกี่ยวข้องกับผู้ใช้บริการ การให้บุคคลต่างๆได้ประโยชน์ในทางใดทางหนึ่ง ทั้งด้วยความพยายามใด ๆ ก็ตามด้วยวิธีการหลากหลาย ในการทำให้งานต่างๆที่เกี่ยวข้อง ได้รับความช่วยเหลือ จัดได้ว่าเป็นการให้บริการทั้งสิ้น (สมิต สัจญกร, 2542)

การให้บริการสาธารณะ ถือเป็นการกิจสังคมของรัฐที่จะต้องจัดให้มี และให้บริการอย่างทั่วถึง ข้าราชการจึงเป็นกลไกที่สำคัญที่จะนำบริการสาธารณะไปสู่ประชาชน ข้าราชการจึงเป็น ตัวจักรสำคัญ ถ้าเปรียบระบบการบริหารราชการกับการค้าแล้ว รัฐบาลจะเปรียบเสมือนผู้ขายบริการ ซึ่งผู้ที่มาขอรับบริการก็คือประชาชนนั่นเอง ประกอบกับวันที่ 14 มีนาคม 2532 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการปฏิรูประบบราชการและระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน จึงประกาศใช้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการปฏิบัติราชการเพื่อประชาชนของหน่วยงานรัฐ พ.ศ. 2532 ตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน 2532 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะปรับปรุงการบริการของรัฐที่ให้แก่ประชาชนเกิดความพึงพอใจสาธารณะ และเพื่อตอบสนองความต้องการโดยส่วนรวมของประชาชน (ประยูร กาญจนกุล, 2521)

การให้การบริการสาธารณะแก่ประชาชน ถือเป็นการกิจที่สำคัญของรัฐบาลและข้าราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทย ซึ่งได้มีการพัฒนาทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมตามแนวคิดเสรีนิยม การกิจของรัฐแต่เดิมมุ่งเน้นในเรื่องการรักษาความสงบเรียบร้อย และความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ จึงต้องหันมาเน้นที่การให้การบริการสาธารณะแก่ประชาชนควบคู่ไป

ด้วย นอกจากนี้ ศักยภาพในการให้บริการสาธารณะ ยังมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งหากระบบราชการที่รัฐควบคุมดูแลอยู่ ไม่สามารถจัดการให้บริการที่สอดคล้องกับความต้องการของภาค เอกชนแล้ว ระบบราชการก็จะกลายเป็นอุปสรรคในการพัฒนาความเจริญเติบโตของประเทศในที่สุด (ชวงส์ ฉายะบุตร, 2536)

ประเทศไทยกำลังพยายามก้าวไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งจะต้องปรับปรุง ทั้งระบบและโครงสร้างต่างๆหลายประการ นอกจากจะปรับปรุงในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว สิ่งหนึ่งที่ถือว่าสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ก็คือ การบริการประชาชนในระบบราชการ เพราะระบบราชการจะเป็นกลไกของรับที่จะแปรนโยบายของรัฐไปสู่ภาคปฏิบัติ ซึ่งมีประชาชนเป็นผู้ได้รับผลการปฏิบัตินั้น การที่ผู้รองรับผลจะเกิดความพึงพอใจหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับการให้บริการที่รวดเร็ว ถูกต้อง และเป็นธรรม (บุญเอื้อ บัวสรวง, 2542)

หลักและปัจจัยในการให้บริการประชาชนจะเป็นส่วนประกอบในการปฏิบัติงานของข้าราชการบังเกิดผลแก่ส่วนรวมอย่างจริงจัง ตัวข้าราชการเองเปรียบเสมือนเทียนไขที่จะต้องเผาไหม้ตนเองเพื่อความสุข เพื่อแสงสว่างที่จะมีแก่ผู้อื่น จะเหนื่อยยากประการใดก็สามารถทนได้ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนซึ่งรับบริการได้รับความสะดวก รวดเร็ว ตรงกับความต้องการ และได้รับความสบายใจยิ่งขึ้น เมื่อเขาก้าวออกจากสถานที่ราชการ นี่คือสัจของของการให้บริการแก่ประชาชน (พิศาล มุตศาสตร์สาทร, 2529)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า การบริการสาธารณะ จะเป็นการกิจหลักของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น โดยมีข้าราชการเป็นตัวเชื่อมในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน เหล่าข้าราชการจึงต้องตระหนักว่าตนคือผู้ให้บริการ เป็นผู้รับใช้ของประชาชน โดยไม่เลือกปฏิบัติและต้องบริการอย่างเท่าเทียมกันด้วยความรวดเร็วและถูกต้อง ยึดหลักในการอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนด้วย การบริการที่ดีย่อมส่งผลให้ผู้ที่มาใช้บริการเกิดความพึงพอใจ และสิ่งนั้นก็คือวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการบริการสาธารณะ

2.1.2 ทฤษฎีความทันสมัย

1) แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของ Emile Durkheim

ผู้คนในสังคมดั้งเดิม มักมีกิจกรรมจำกัดอยู่ที่เป็นชุมชนเกษตรกรรมรวมกันอยู่แบบครอบครัวหรือเครือญาติ แต่ละหมู่บ้านมีลักษณะคล้าย ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ผู้คนคิด ปฏิบัติ หรือความเชื่อ ในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ ความสมานฉันท์ของครอบครัวอยู่บนพื้นฐานของการมีวิถีชีวิตและความเชื่อที่เหมือนกัน Durkheim เรียกสังคมแบบนี้ว่ามีรูปแบบความสัมพันธ์แบบ mechanical solidarity ซึ่งมีสถานะเป็นเหมือนเครื่องจักรกลในความหมายที่ว่า แต่ละกลุ่มก็มี

ความหมายเหมือนกับอีกกลุ่มหนึ่ง ปฏิบัติตามแบบแผนพฤติกรรมและความเชื่อดั้งเดิมอย่างเคร่งครัดความเหมือนกันของกลุ่มต่างๆ ในสังคมเหล่านี้มิได้หมายความว่าผู้คนเหล่านี้ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน แต่ในทางตรงข้าม แต่ละกลุ่มจะมีลักษณะที่สามารถพึ่งตนเอง (self-contained) สมาชิกของกลุ่มทำหน้าที่ทุกอย่างทั้งทำนา เลี้ยงลูกหลาน ควบคุมทางสังคม ปกป้องตนเอง ฯลฯ หรือกล่าวได้ว่า การแบ่งงานกันทำนี้ถูกจำกัดอยู่แต่ในความสามารถของทุกคนที่อยู่ในกลุ่ม ดังนั้นแต่ละกลุ่มก็เป็นองค์ประกอบที่แยกต่างหาก (segment) แต่รวมอยู่ในสังคมใหญ่ Durkheim จึงเรียกสังคมแบบนี้ว่า segmental society

สำหรับสังคมแบบสมัยใหม่ (modern society) นั้น เกิดขึ้นจากการที่จำนวนประชากรและความหนาแน่นของประชากรมีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งทำให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเสียไป ผู้คนที่มากขึ้นเหล่านี้เกิดการแข่งขันกันเพื่อแย่งชิงทรัพยากร จากอิทธิพลของแนวคิดวิวัฒนาการของคาร์ลวิน Durkheim เชื่อว่าสภาวะแวดล้อมของการแข่งขันกันเพื่อทรัพยากรมีมากขึ้น สังคมต้องหาทางแก้ปัญหาเหล่านี้ สังคมต้องมีการปรับตัว ทางแก้ปัญหาก็คือสังคมเริ่มมีการแบ่งงานกันทำมากขึ้น ทรัพยากรใหม่ ๆ อาจเกิดขึ้นได้โดยผู้คนแบ่งหน้าที่และบทบาทกันในการผลิต เช่น ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ทอผ้า เป็นต้น โดยการใช้เวลา มีการแบ่งงานกันตามความชำนาญเฉพาะอย่าง ซึ่งการแบ่งงานกันทำ (interdependency) ระหว่างผู้คนเหล่านี้ เปรียบเทียบเหมือนกับเซลล์หรืออวัยวะในร่างกายที่เติบโตขึ้นเพื่อทำหน้าที่เฉพาะอย่าง เป็นอวัยวะเป็นส่วน ๆ ดังนั้นความแตกต่างทางสังคม (social differentiation) ก็เกิดขึ้น เมื่อสถาบันที่มีความชำนาญเฉพาะอย่างเกิดขึ้น ตามความต้องการเฉพาะด้านของสังคม เช่น ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวทางที่สังคมสมัยใหม่ (modern society) ถูกสร้างขึ้นมา ซึ่งมีความสลับซับซ้อนและผสมผสานกัน และมีความเป็นหนึ่งเดียวร่วมกันอย่างที่ว่า Durkheim เรียกว่า organic solidarity ซึ่งแต่ละส่วนของสังคมก็เหมือนกับสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติซึ่งมีหน้าที่เฉพาะอย่าง ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นระบบของสังคมสมัยใหม่สร้างแบบแผนของศีลธรรมขึ้นมาใหม่ สำหรับสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้น มีกิจกรรมหลากหลายมากขึ้น

2) แนวคิดของ Max Weber

เช่นเดียวกับนักคิดคนอื่น ๆ Max Weber ต้องการหาคำตอบสำหรับการเกิดขึ้นของกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) ที่เกิดขึ้นในยุโรปในศตวรรษ ที่ 19 ถึงแม้ว่าเขาจะมุ่งความสนใจไปที่การพยายามตอบคำถามว่า ทำไมระบบการผลิตสินค้าแบบทุนนิยมจึงขึ้นมามีอำนาจโดดเด่นในเศรษฐกิจของยุโรปตะวันตก คำตอบที่สำคัญประการหนึ่งนั่นคือสิ่งที่เรียกว่า การใช้เหตุผลในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ (rationalization) ซึ่ง Weber อธิบายว่า

องค์ประกอบที่สำคัญของการขยายตัวของการผลิตแบบทุนนิยมเป็นเพราะการจัดการธุรกิจอย่างมีเหตุผล (rational organization of business enterprise) เพื่อให้มีกำไรอยู่เสมอ และทำให้เกิดการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเอาใจใส่ในเรื่องประสิทธิภาพการผลิต การลดต้นทุน การลงทุนอย่างชาญฉลาด และการพยายามเอาชนะคู่แข่งทางธุรกิจ และการพยายามตอบสนองลูกค้าซึ่ง Weber อธิบายสาเหตุของการเปลี่ยนจากสังคมแบบดั้งเดิม (tradition) ไปสู่สังคมทุนนิยมสมัยใหม่ (modern capitalism) ว่ามีแรงจูงใจที่เป็นปัจจัยเบื้องหลังที่สำคัญคือ จิตวิญญาณของระบบทุนนิยม (spirit of capitalism) Weber มองว่าสังคมตะวันตกต่างจากสังคมตะวันออก ที่ในสังคมตะวันออกการที่ได้จากธุรกิจมักถูกใช้ไปในการใช้จ่ายสินค้าฟุ่มเฟือยในการบริโภคระยะสั้น แต่สังคมตะวันตกมักจะพยายามทำงานหนักและมีการสะสมทุนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ซึ่งเขาเห็นว่าการที่เป็นเช่นนี้ เพราะมีปัจจัยที่ส่งเสริมจริยธรรมการทำงานหนักนี้ คือ ศาสนา นั่นเอง

หัวใจสำคัญของแนวคิด Weber คือ สังคมตะวันตกมีการพัฒนาไปเพราะสมาชิกของสังคมปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง โดยมียึดหลักของควมมีเหตุผล (principle of rationality) เป็นเครื่องมือแนวทาง จะเห็นว่าทั้ง Weber และ Durkheim ต่างมองว่าการเกิดขึ้นของสังคมสมัยใหม่เป็นผลมาจากการเกิดขึ้นของแนวคิดปัจเจกชนว่าเป็นอิสระที่ไม่ยึดติดอยู่กับแบบแผนดั้งเดิมของสังคมสมัยเก่า ซึ่งทั้งสองได้วางรากฐานแนวคิดให้กับทฤษฎีความทันสมัย ในยุค ต่อมา มีนักคิดที่พยายามนำแนวคิดของทั้งสองมารวมกันเป็นทฤษฎีกระแสหลักของ การศึกษาการพัฒนา (development studies)

ทฤษฎีความทันสมัยในยุคต่อมาได้อาศัยแนวคิดของ Durkheim และ Weber มาบ่งชี้ถึงลักษณะพื้นฐานของการพัฒนา และเชื่อว่าเราสามารถสร้างแบบจำลองที่สามารถใช้เป็นสิ่งชี้วัด (yardstick) ขั้นตอนการพัฒนาของแต่ละสังคม ซึ่งความยากจนในประเทศโลก ที่สามมักถูกมองว่าเป็นลักษณะแบบเดียวกับสังคมดั้งเดิมถ้าหากอยู่ในแบบจำลองนี้ตลอดช่วง ทศวรรษ 1950-1960 ทฤษฎีความทันสมัยได้รับการพัฒนาขึ้นมากมายในบรรดานักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะนักสังคมศาสตร์ในสหรัฐอเมริกา อย่างเช่น Talcott parsons หรืออาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีความทันสมัยนี้เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการเสื่อมสลายของจักรวรรดินิยมเมืองขึ้นทั้งหลาย ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศโลกที่สามกลายเป็นจุดสนใจขึ้นมา ดังวาทะของประธานาธิบดีแฮร์รี เอส ทรูแมนของสหรัฐอเมริกา ที่กล่าวว่าสิ่งที่ท้าทายโลกในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือ การนำการพัฒนาไปสู่พื้นที่ที่ด้อยการพัฒนา ซึ่งเป็นที่มาของวาทกรรมการพัฒนาอันทรงอิทธิพลในยุคต่อมา

2.1.3 แนวคิดและทฤษฎีการท่องเที่ยว

1) ระบบการท่องเที่ยว

ในยุคโลกาภิวัตน์นี้การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว มนุษย์ต้องการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้และแสวงหาสภาพแวดล้อมที่ดี แหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ทั้งยังเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากความเครียดจากการแข่งขัน ในการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบัน และหลีกเลี่ยงความซ้ำซากจำเจจากการทำงานและชีวิตประจำวัน การท่องเที่ยวจึงมีบทบาทสำคัญในการพักผ่อนคลายความตึงเครียดและเสริมสร้างความสุข จึงทำความเข้าใจในเรื่องของการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกิจกรรมนันทนาการรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาว่างที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเป็นการเดินทางจากที่หนึ่งที่มีจุดหมายถึงที่อยู่อาศัยไปยังอีกที่หนึ่งที่ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยว (Lawson & Baud-bovy, 1977) เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมโดยมีแรงกระตุ้นจากความต้องการทางด้านกายภาพ ด้านวัฒนธรรม ด้านการปฏิสัมพันธ์ และด้านสถานะทางสังคม (R.W. McIntosh, 1972)

การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) แต่ละองค์ประกอบมีส่วนประกอบย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระบบย่อยทั้ง 3 เกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการหรือการศึกษา นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจและการลงทุน สภาพสังคมและวัฒนธรรมองค์กรความร่วมมือภาครัฐและเอกชน และกฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว เป็นต้น

2) รูปแบบการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวภายในประเทศ

สำหรับประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย จำนวนนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยวจากภายในประเทศนั้นๆ แทบทั้งสิ้น คาดว่าประมาณ 75-80% ของกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดจากนักท่องเที่ยวที่เราเรียกว่า นักท่องเที่ยวภายในประเทศ ก่อนที่จะเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจขึ้น ได้เคยมีการคาดการณ์ไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2540 รายได้จากการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวจะมีประมาณ 209,375 ล้านบาท และจะเริ่มสูงกว่ารายได้จากการท่องเที่ยวต่างชาติในปี พ.ศ. 2541 และก่อให้เกิดรายได้ถึง 355,000 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2543 นักท่องเที่ยวภายในประเทศ

เกือบทั้งหมดล้วนเป็นผู้ที่โดยธรรมชาติแล้วเป็นผู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตอยู่ตลอดเวลา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้รถยนต์เป็นพาหนะในการขนส่งและการเดินทาง นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านอื่นๆอีก เช่น การเคลื่อนย้ายจากชีวิตในชนบทมาเป็นชีวิตในเมืองใหญ่ การอาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ ย้อนนำไปสู่การเคลื่อนย้าย ครอบครัวออกไปหาที่อยู่แถวชานเมือง สามารถเดินทางจากที่พักไปยังที่ทำงานซึ่งไม่ไกลเกินไปในแต่ละวัน การขยายตัวของรายได้ยังหมายถึงจำนวนครั้งที่เพิ่มขึ้นเพื่อการเดินทางไปเยี่ยมเยียนญาติหรือเพื่อน ตามเมืองต่าง ๆ ผู้คนเริ่มมีความรู้สึกว่าการเดินทางท่องเที่ยวหรือการพักผ่อนเป็นรางวัลของชีวิตมากกว่าที่จะคิดว่าเป็นสิ่งฟุ่มเฟือยดังที่คนในอดีตเคยคิด เป็นที่คาดกันว่ากว่า 75% ของนักท่องเที่ยวภายในประเทศเลือกใช้รถยนต์เป็นพาหนะในการเดินทางท่องเที่ยว หรือพักผ่อนมากกว่าพาหนะอื่นใดในโลกยุคปัจจุบัน

การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ

นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติประเทศส่วนใหญ่จะเดินทางมาจากประเทศ ซึ่งมีมาตรฐานการครองชีพสูง ประกอบเข้ากับอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีรากฐานมาจากระบบอุตสาหกรรมและธุรกิจการค้า ประเทศดังกล่าวเหล่านี้มีอัตราของการเจริญเติบโตของสังคมเมืองค่อนข้างสูง และมีระดับมาตรฐานรายได้ที่ไม่แตกต่างกันมากนักเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบสังคมในประเทศดังกล่าว ตลาดการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยพื้นฐานแล้วจะประกอบด้วยกลุ่มคนซึ่งรายได้ระดับกลางซึ่งมักจะมีตำแหน่งงานในระดับวิชาชีพชั้นสูง หรือผู้บริหารและหัวหน้างานในระดับช่างฝีมือ การท่องเที่ยว นับว่าเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่สามารถนำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศได้โดยไม่ต้องมีการส่งออก หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสินค้าส่งออกที่มองไม่เห็น (Invisible Export) ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะประเทศในโลกที่สาม หรือประเทศที่กำลังพัฒนา เนื่องจากไม่มีสินค้าเพียงพอที่จะส่งออก และมีนักท่องเที่ยวภายในประเทศ น้อยมาก ฉะนั้นจึงต้องพึ่งพิงรายได้ส่วนใหญ่ที่ได้จากการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ มีการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาซื้อบริการภายในประเทศ เช่น สถานที่พัก ภัตตาคาร การจับจ่ายสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึก การใช้จ่ายเงินตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ

การท่องเที่ยวเพื่อสังคม

ในประเทศพัฒนาแล้วหลายประเทศด้วยเฉพาะอย่างยิ่งในทวีปยุโรป ได้จัดให้มีระบบการท่องเที่ยวเพื่อสังคม โดยรัฐ เป็นผู้ให้การสนับสนุนทางงบประมาณช่วยเหลือ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือพลเมืองที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำและผู้ที่ยึดโอกาสในสังคม คนพิการ เด็กกำพร้า เพื่อให้บุคคลเหล่านี้ได้หยุดพักผ่อนสนุกสนานเพลิดเพลินกับการท่องเที่ยว โดยจัดให้มีค่ายฤดูร้อน

ตามสวนสาธารณะ หรืออุทยานแห่งชาติต่าง ๆ ประเภทของการท่องเที่ยวเพื่อสังคม ระบบการท่องเที่ยวเพื่อสังคมในต่างประเทศที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งงบประมาณ ทางใดทางหนึ่ง จากรัฐหรือ องค์การเอกชนในลักษณะ ต่อไปนี้

- การให้เงินสนับสนุนโดยตรงหรือทางอ้อม
- องค์การธุรกิจการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ที่มีระบบการขนส่งของตัวเองและ หรือ มีเครือข่ายที่พักของบริษัท เสนอด้วยการลดราคาแก่กลุ่มท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม
- โครงการสนับสนุนการท่องเที่ยวที่จัดตั้งขึ้น โดยรัฐบาล นายจ้าง สหภาพ หรือ องค์การต่าง ๆ ทางสังคม
- การจัดเงินหรืองบประมาณช่วยเหลือในรูปของโบนัส หรือเงินรางวัลสูงใจ โดยบริษัทหรือนายจ้างเพื่อการพักผ่อนวันหยุด
- การจัดงบประมาณช่วยเหลือในโครงการพักผ่อนวันหยุดสำหรับลูกจ้างและครอบครัว โดยรัฐบาลหรือนายจ้าง
- การจ่ายค่าเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน โดยรัฐบาล นายจ้างหรือสหภาพ
- การลดราคาค่าโดยสารเพื่อการท่องเที่ยวในวันหยุดเป็นพิเศษแก่กลุ่มพลเมืองที่ด้อยโอกาสทางสังคม ผู้สูงอายุหรือแม้แต่คนงานในช่วงวันหยุดพักผ่อนประจำปี
- การลดราคาห้องพักในโรงแรมระหว่างวันหยุดพิเศษตามฤดูกาล

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ หรืออาจเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Eco-tourism” ซึ่งเป็นคำที่ผสมกันระหว่างคำว่า Ecology หรือนิเวศวิทยา กับคำว่า tourism หรือการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ในวงการท่องเที่ยวยังมีการใช้คำภาษาอังกฤษ อื่น ๆ ที่สำคัญแทน ได้แก่ “Natural Tourism” หรือ “Bio-tourism” หรือ “Green Tourism” แทน “Eco-tourism” ได้เช่นกัน เพื่อบ่งบอกให้เห็นว่าเป็น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีสาระสำคัญดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมและอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2533) ได้ศึกษาสถานะการลงทุนของธุรกิจ การท่องเที่ยว โดยทำการศึกษาและวิเคราะห์สถานะการลงทุนของธุรกิจการท่องเที่ยว เพื่อเสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษาสภาพทั่วไปจากแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของ 4 ภาค และการศึกษาสภาพรูปแบบและลักษณะของธุรกิจ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ได้แก่ ธุรกิจประเภทที่พักแรม ธุรกิจภัตตาคารร้านอาหาร และสถานบันเทิงต่างๆ โดยใช้แหล่งข้อมูลจากเอกสารและสื่อมวลชน รวมถึงการสอบถามจากนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศ ผลการศึกษา สรุปเฉพาะในจังหวัดท่องเที่ยวที่สำคัญในภาคเหนือ คือจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังเชียงใหม่ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยเข้ามาเที่ยวในตัวเมืองจะเข้าพักโรงแรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 47.9 แต่ถ้าเที่ยวในตัวอำเภอ ส่วนใหญ่จะพักในเกสต์เฮาส์ ทางด้านการใช้บริการด้านอาหาร นักท่องเที่ยวชาวไทย ร้อยละ 63.74 ใช้บริการประเภทร้านอาหารคอฟฟี่ช็อป แต่สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมีการ ใช้บริการร้านอาหารประเภทคอฟฟี่ช็อป คิดเป็นร้อยละ 20.30 ซึ่งน้อยกว่านักท่องเที่ยวชาวไทย ส่วนการซื้อของที่ระลึกนั้น นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมีการซื้อของที่ระลึกถึงร้อยละ 41.01 สำหรับข้อเสนอแนะนั้น นักท่องเที่ยวต้องการให้นักธุรกิจวัฒนธรรมท้องถิ่นเอาใจใส่ และควรมีการปรับปรุงด้านการรักษาความสะอาด ส่วนการลงทุนนั้น นักท่องเที่ยวเห็นว่าปริมาณการลงทุนในการขายบริการนักท่องเที่ยวนี้น่าจะมากเกินไปแล้ว ควรจะหันมาปรับปรุงคุณภาพมากกว่าการเพิ่มปริมาณ

เพียงจันทร์ ลิขิตเอกราช (2535) ทำการศึกษาการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวกรณีมทกรรมไม้ดอกไม้ประดับ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือการศึกษาแบบแผนค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวไปสู่ธุรกิจขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ที่รองรับการท่องเที่ยว และศึกษาการระดมทุนระหว่างรัฐและเอกชน และสัดส่วนรายได้จากการจัดงานที่ตกแต่งภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรก เป็นการออกแบบ สอบถามนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศที่มาเยือนจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 200 ตัวอย่าง ซึ่งสอบถาม 2 ช่วงคือ ช่วงที่จัดงานไม้ดอกไม้ประดับ 100 ตัวอย่าง และช่วงนอกเทศกาล 100ตัวอย่าง

และกลุ่มที่สองเลือกผู้ประกอบการตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จำนวน 80 ราย โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีคำนวณค่าเฉลี่ยและเปรียบเทียบสัดส่วนร้อยละ และวิเคราะห์แบบจำแนกพหุ (Multiple Classification Analysis: MCA)

การศึกษาพบว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 1,668.33 บาทต่อวัน โดยค่าใช้จ่ายที่มากที่สุด ค่ายานพาหนะเดินทางคิดเป็นร้อยละ 32.9 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด รองลงมาเป็นค่าสินค้าที่ระลึก ค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าสถานบันเทิงและค่าใช้จ่ายอื่น คิดเป็น ร้อยละ 23.4, 22.7, 16.1, 3.1 และ 1.8 ตามลำดับ ส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติมีค่าเฉลี่ยใช้จ่ายต่อวัน เท่ากับ 1,902.11 บาท ค่าใช้จ่ายที่มากที่สุดคือ ค่าสินค้าที่ระลึก คิดเป็นร้อยละ 29.3 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด รองลงมาเป็นค่าที่พัก ค่ายานพาหนะเดินทาง ค่าอาหาร และค่าสถานบันเทิง คิดเป็นร้อยละ 24.5, 22.8, 15.4 และ 8.0 ตามลำดับ

การศึกษาตัวแปรที่มีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อวันของนักท่องเที่ยว โดยใช้ MCA นั้น ตัวแปรที่ใช้ ได้แก่ ตัวแปรทางด้านรายได้ และตัวแปรทางด้านประชากร ได้แก่ อายุ เพศ และอาชีพ ผลการศึกษาปรากฏว่า ตัวแปรอายุเป็นตัวแปรที่ไม่มีระดับความมั่นคงทางสถิติ ทั้งในกรณีของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย ตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่รายได้ รองลงมา ได้แก่ เพศ โดยนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีค่าใช้จ่ายมากที่สุด คือ นักท่องเที่ยวที่มีรายได้มากกว่า 20,000 บาท ต่อเดือนและเป็นเพศหญิง ส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติ ตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุด ได้แก่ อาชีพและเพศ ตามลำดับ นักท่องเที่ยวต่างชาติที่มีค่าใช้จ่ายมากที่สุดคือ นักท่องเที่ยวที่เป็นนักธุรกิจ หรือผู้บริหาร และเป็นเพศหญิง

สการินทร์ โพธิ์วาสาริน (2536) ทำการศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจของ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ เปรียบเทียบกับระดับประเทศโดยอาศัยข้อมูลสถิติเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติในจังหวัดเชียงใหม่ และระดับประเทศปี พ.ศ 2535 จากการศึกษาพบว่าค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวต่างชาติในประเทศ 1 ล้านบาทในปี 2535 จะก่อให้เกิดรายได้โดยตรงแก่ประเทศ จำนวน 0.329 ล้านบาท และรายได้โดยทางอ้อม 1.402 ล้านบาทและรายได้ทั้งหมด 1.731 ล้านบาท และการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวภายในประเทศก่อให้เกิดรายได้ 1 ล้านบาทก่อให้เกิดรายได้โดยตรงแก่ประเทศ จำนวน 0.365 ล้านบาทและรายได้ทางอ้อม 1.421 ล้านบาท และรายได้ทั้งหมด 1.786 ล้านบาท

การใช้จ่ายนักท่องเที่ยวต่างชาติในจังหวัดเชียงใหม่ 1 ล้านบาทในปี 2535 จะก่อให้เกิดรายได้โดยตรง 0.293 ล้านบาท รายได้ทางอ้อม 1.331 ล้านบาท และรายได้ทั้งหมด 1.624 ล้านบาท ส่วนการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวไทย 1 ล้านบาท จะก่อให้เกิดรายได้โดยตรง 0.263 ล้านบาท รายได้โดยอ้อม 1.294 ล้านบาท และรายได้ทั้งหมด 1.557 ล้านบาท

สุริย์ บุญญานุพงศ์ (2539) ศึกษาผลกระทบจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว: ศึกษากรณี จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางในการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ท่องเที่ยว การศึกษาใช้วิธีการสำรวจข้อมูล จากแหล่งข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลเอกสาร รายงานสถิติแผนที่ การ สัมภาษณ์บุคคลที่เป็น key Informant ผลการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน ชุมชนได้ เกิดขึ้นอย่างช้าๆ ในช่วงเวลา 40 ปีที่ผ่านมา แต่ในช่วง 10 ปีก่อนหน้านี้การท่องเที่ยวเป็น ตัวเร่งให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างรวดเร็ว การพัฒนาการคมนาคม การบริการสาธารณูปการต่าง ๆ รวมทั้งการบริการสังคมอื่นๆ ได้รับการสนับสนุนมากขึ้น เพื่อให้สามารถรองรับ กิจกรรมการ ท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม กิจกรรมการท่องเที่ยวได้ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนมากขึ้น มีการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมมากขึ้นประชากรในชุมชนที่มี กิจกรรมการ ท่องเที่ยวเข้าไปมีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีโอกาสและทางเลือกในการประกอบอาชีพและการศึกษา สูงขึ้น พร้อมกับค่าครองชีพที่ขยับตัวสูงขึ้น ขณะที่ชุมชนที่ไม่มีการท่องเที่ยวเข้าไปยังขาดโอกาส ดังกล่าวอยู่มาก

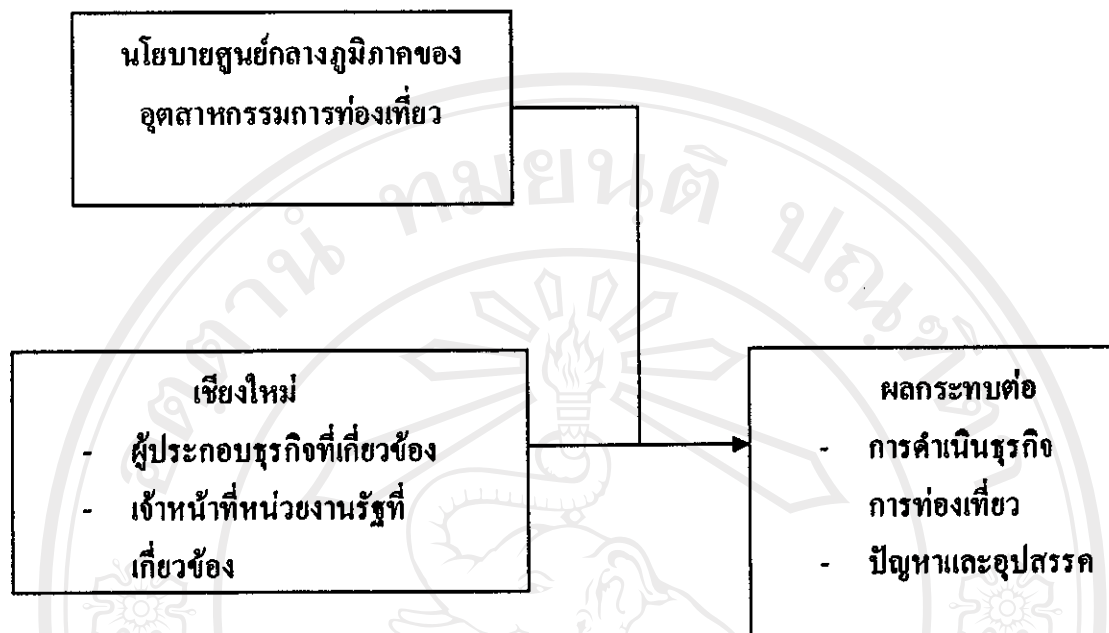
ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ และเศรษฐกิจแล้ว ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน อีก ด้วยและการเปลี่ยนแปลงในส่วนนี้ เป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวก ซึ่งเป็นผลกระทบกลับมาสู่ การขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วย เนื่องจากองค์ประกอบทางด้านสังคมวัฒนธรรม เป็น ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอน อย่างไรก็ตาม ผลวิเคราะห์ได้พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น มิได้เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่เพียงอย่าง เดียว หากแต่เป็นเพราะความอ่อนแอของวัฒนธรรมเองด้วย เนื่องจากประชาชนในท้องถิ่นขาด ความรู้ความเข้าใจถึงแก่นแท้ของวัฒนธรรม ประเพณีของตนเอง ทำให้ไม่สามารถต้านกระแสของ วัฒนธรรมใหม่ๆ ที่เข้ามาได้ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในระยะสั้นและระยะยาวของการดำเนินงานที่ เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ผู้ศึกษาได้เสนอมาตรการเพื่อการแก้ไข ประกอบด้วย การกำหนด เขตพื้นที่ท่องเที่ยว การเตรียมความพร้อมในด้านการให้บริการโดยเฉพาะบุคลากร การพัฒนา กิจกรรมที่สนับสนุนการท่องเที่ยว แก่ประชากรที่อยู่ในชุมชนที่ไม่มีการท่องเที่ยว อาทิ การ ส่งเสริมการผลิตสินค้าหัตถกรรม เป็นต้น การสนับสนุนส่งเสริมให้มีความรู้เกี่ยวกับแก่นแท้ของ วัฒนธรรม ประเพณีแก่คนในท้องถิ่น เพื่อความเข้มแข็งในวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นและการ พัฒนาการท่องเที่ยวควรเป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ เอกชนและประชาชนในท้องถิ่น

พรทิพย์ เรียรธีรวิทย์ (2542) ศึกษาศักยภาพของจังหวัดเชียงใหม่ในการเป็นศูนย์กลาง การท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ ศึกษาถึงข้อมูลพื้นฐาน

และตลาดการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งประเทศในกลุ่มอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง และศึกษาถึงปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เชียงใหม่พร้อมที่จะเป็นศูนย์กลางทางการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงตลอดจนความสะดวกและความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว

จากผลการศึกษาพบว่าในประเด็นของความดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวให้คะแนนสูงสุดกับอรรถาธิบายของคนเชียงใหม่ในเรื่องของความเป็นมิตร รองลงมาเป็นเรื่องของความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ ความหลากหลายและความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว ส่วนผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวเห็นว่าอรรถาธิบายของคนเชียงใหม่มีผลต่อความดึงดูดใจต่อการท่องเที่ยวเชียงใหม่มากที่สุดเช่นเดียวกับการคิดเห็นของนักท่องเที่ยว แต่อันดับรองลงมาเป็นเรื่องของความมีชื่อเสียงของอาหารเชียงใหม่ วัฒนธรรมประเพณีที่มีเอกลักษณ์พิเศษไม่เหมือนใครและความเก่าแก่ของสถานที่ประวัติศาสตร์ นักท่องเที่ยวต่างประเทศประเมินการให้บริการของผู้ประกอบการเกี่ยวกับสถานที่พักแรม บริษัทนำเที่ยวและร้านอาหารของที่ระลึกในจังหวัดเชียงใหม่อยู่ในเกณฑ์ดี โดยคะแนนสูงสุดเป็นเรื่องความสุภาพของพนักงานและผู้เกี่ยวข้อง รองลงมาคือการให้การต้อนรับที่อบอุ่น ความรวดเร็วในการให้บริการ ความสะดวกสบายและความคุ้มค่าของเงินที่จ่ายไป และเมื่อพิจารณาถึงการบริหารจัดการเกี่ยวกับการบริการการท่องเที่ยวของรัฐ นักท่องเที่ยวพอใจกับการให้บริการของเครื่องบินมากที่สุดทั้งในเรื่องของความสะอาด ความเพียงพอในการให้บริการ ความเชื่อมโยงกับจังหวัดอื่นและประเทศเพื่อนบ้านและค่าบริการที่ได้มาตรฐาน อันดับรองลงมาเป็นเรื่องของพิธีการศุลกากรสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวให้ความพอใจกับการให้บริการของเครื่องบินมากที่สุดเช่นกัน รองลงมาเป็นเรื่องการให้บริการทางรถยนต์ และการสื่อสารโทรคมนาคมที่ได้มาตรฐาน ส่วนข้อที่ได้คะแนนต่ำที่สุดในความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการยังมีความคิดเห็นว่าเชียงใหม่มีศักยภาพที่จะเป็นศูนย์กลางทางการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงอยู่แล้วเพียงแต่รัฐบาลของทุกประเทศจะต้องให้การส่งเสริมและร่วมมือกันอย่างจริงจังเพื่อที่จะได้มีการใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวร่วมกันและบรรลุผลที่ต้องการผู้ประกอบการเองก็ต้องปรับตัวในด้านของการให้บริการทั้งในเรื่องราคาและคุณภาพเพื่อให้ได้มาตรฐานสากล

2.3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา